

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ВСТУПОМ ДО ВНЗ

І.В.Хом'юк

Постановка проблеми. Формування особистості людини триває все життя, проте період навчання у вищому навчальному закладі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він ввійде в нову атмосферу діяльності, де буде відбуватися його подальший розвиток як особистості. Тому питання особистісного становлення студентів в аспекті їхньої професійної діяльності має постійно знаходитися в центрі уваги вищої школи. Для цього система навчально-освітнього процесу повинна будуватися на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблемі присвячена значна кількість праць педагогів та психологів, які в своїх роботах розглядають різні аспекти особистісного розвитку студентів у взаємозв'язку з їхньою професіоналізацією. Б.Ананьєв, А.Бодальов, Д.Дворяшин, Н.Пейсахов, О.Степанова в своїх роботах розглядали специфіку студентського віку як важливу стадію розвитку особистості. З'ясуванню сутності, етапів і детермінуючих чинників становлення особистості присвятили свої дослідження К.Абульханова-Славська, В.Бодров, Є.Клімов, А.Маркова. Питання адаптації студентів першого курсу ВНЗ досліджували Просецький П.А., Суханов І.В., Журавльов В.І. та ін. Визначенням ролі й місця здібностей, інтересів, мотивів та особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей займалися Е.Зеєр, Т.Кудрявцева, Б.Ломов.

Мета статті полягає у виявленні та теоретичному обґрунтуванні комплексу факторів, які впливають на зміни особистісного та соціального розвитку індивіду, що зумовлені вступом до ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Студентство визначають як своєрідну мобільну групу, метою діяльності якої є засвоєння за спеціально організованою

програмою соціально-професійних ролей, підготовка до виконання важливих соціальних функцій: професійних, культурологічних, громадсько-політичних, сімейних тощо. Головними напрямками життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне, фізичне самовдосконалення. Студент вищого навчального закладу – це молода людина, яка характеризується професійною спрямованістю, готується до висококваліфікованого виконання функцій фахівця в певній професійній галузі [1; 185]. Студентський вік припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості. У цей час закінчується фізичне дозрівання організму, набувається та ступінь духовної зрілості, яка дозволяє самостійно вирішувати питання вибору професії, участі у виробничій праці після закінчення школи чи ВНЗ [2; 42].

Загалом студента як людину певного віку і як особистість можна охарактеризувати з трьох сторін: 1) з психологічної, як єдність психічних процесів, станів і властивостей (спрямованість, темперамент, характер здібності) особистості; 2) з соціальної, в якій втілюються суспільні відносини, якості, породжені належністю студента до певної соціальної групи, національності тощо; 3) з біологічної, яка включає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізичну силу, статуру, риси обличчя, колір шкіри, що визначена спадковістю, але у відомих межах змінюється під впливом умов життя.

Вивчення цих сторін розкриває якості і можливості студента, його вікові і особистісні особливості. Порівняно з іншими періодами розвитку в юнацькому віці виявляється найвища швидкість оперативної пам'яті і переключення уваги, розв'язання вербально-логічних задач. Таким чином, студентський вік характеризується досягненням найвищих, "пікових" результатів, які базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку. Студент як особистість характеризується найбільш активним розвитком

моральних і естетичних почуттів, завершенням становлення й стабілізації характеру. Із цим віком пов'язаний початок „економічної активності“, під яким демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії, створення сім'ї й розв'язання пов'язаних із цим фінансово-громадських проблем. У складних сучасних соціально-економічних умовах багато студентів змушені поєднувати навчання з трудовою діяльністю, яка є для них не стільки засобом самоствердження й самореалізації, скільки джерелом засобів існування. У студентів спостерігається, з одного боку, перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з іншого – інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією [3; 8]. Однак студентський вік характеризується ще й тим, що великі потенційні можливості досягнення оптимуму розвитку моральної, інтелектуальної й фізичної сфери сповна реалізуються не кожним студентом. Це пояснюється як недостатнім розвитком у 17-19 років здатності щодо свідомої саморегуляції поведінки, так і прихованою ілюзією, що це зростання сил триватиме "вічно", що краще життя все ще попереду, а тому всього омріяного можна легко досягнути. Проявом цього, зокрема, є те, що окремі студенти навчаються від „сесії до сесії“, не проявляють особливої активності в навчанні, не мають потреби в самоосвіті й самовдосконаленні [3; 186-187]. Час навчання у ВНЗ співпадає з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Цей процес, проаналізований в роботах таких вчених, як Б.Г.Ананьєв, І.С.Кон, В. Т. Лісовський і ін. Характерною рисою етичного розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються ті якості, яких не вистачало певною мірою в старших класах – цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (цілі, спосіб життя, обов'язок, любов, вірність тощо). Разом з тим фахівці в галузі вікової психології і фізіології відзначають, що здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17-19 років розвинута не повною мірою. Нерідкими є випадки немотивованого

ризик, невміння передбачати наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви. Так, В. Т. Лісовський відзначає, що 19-20 років – це вік безкорисливих жертв і повної самовіддачі, але і нерідко негативних виявів [4]. Юність – пора самоаналізу і самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального "Я" з реальним. Але ідеальне "Я" ще не вивірено і може бути випадковим, а реальне "Я" ще всебічно не оцінено самою особистістю, що може викликати в неї внутрішню невпевненість в собі і супроводжуватися іноді зовнішньою агресивністю або відчуттям незрозумілості.

Юнацький вік, за Еріксоном, будується навколо кризи ідентичності, що складається з серії соціальних і індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій і самовизначень [5]. Якщо юнакові не вдається розв'язати ці завдання, в нього формується неадекватна ідентичність, розвиток якої може йти по чотирьох основних напрямках: 1) відхід від психологічної інтимності, уникнення тісних міжособистісних відносин; 2) розмитість відчуття часу, нездатність будувати життєві плани, страх дорослішання і змін; 3) розмивання продуктивних, творчих здібностей, невміння мобілізувати свої внутрішні ресурси і зосередитися на якійсь головній діяльності; 4) формування "негативної ідентичності", відмова від самовизначення і вибір негативних образів для наслідування [5].

Факт вступу до ВНЗ укріплює віру молодого людини у власні сили і здібності, породжує надію на повнокровне і цікаве життя. Разом з тим на II і III курсах нерідко виникає питання про правильність вибору ВНЗ, спеціальності, професії. До кінця III курсу остаточно розв'язується питання про професійне самовизначення. Проте трапляється, що в цей час приймається рішення в майбутньому уникнути роботи по спеціальності. Часто спостерігаються зсуви в настрої студентів – від захопленого в перші місяці навчання до скептичного при оцінці процесу навчання, системи викладання, окремих викладачів тощо. Юність, як стверджує Б.Г.Ананьєв, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини, найсприятливішим для завершення формування

особистості та утвердження її психофізичних сил. На студентський вік припадає найвища можливість розвитку інтелектуального комплексу, сенсорних процесів і сприймання, загальної реактивності й нейродинаміки, найбільша пластичність в утворенні складних психомоторних та інших навичок [3; 5-6].

Вища освіта робить величезний вплив на психіку людини, розвиток її особистості. За час навчання у ВНЗ, за наявності сприятливих умов, у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, який характеризує професійну спрямованість особистості. Для успішного навчання у ВНЗ необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, ерудованості, широти пізнавальних інтересів, рівня володіння визначеним колом логічних операцій тощо. При деякому зниженні цього рівня можлива компенсація за рахунок підвищеної мотивації або працездатності, посидючості, ретельності і акуратності в навчальній діяльності. Але є і межа такого зниження, при якому компенсаторні механізми не допомагають, і студент може бути відрахований. У різних ВНЗ ці рівні дещо відрізняються, але загалом вони близькі між собою, навіть якщо порівнювати столичні і периферійні ВНЗ, так звані престижні і непрестижні професії. Професійна підготовка майбутніх інженерів передбачає засвоєння ними загальнонаукової та фахової підготовки, формування навичок роботи з науковими текстами, спеціальною літературою, засвоєння основ діловодства та складання ділових паперів. Необхідною умовою успішної діяльності студента є засвоєння нових для нього особливостей навчання, що знімає відчуття внутрішнього дискомфорту і блокує виникнення конфлікту із середовищем. Протягом початкових курсів складається студентський колектив, формуються навички і уміння раціональної організації розумової діяльності, усвідомлюється покликання до вибраної професії, виробляється оптимальний режим праці, дозвілля і побуту, встановлюється система роботи з самоосвіти і самовихованню професійно значущих якостей особистості. Різка ломка багаторічного звичного робочого

стереотипу, основу якого складає відкрите І. П. Павловим психофізіологічне явище – динамічний стереотип, іноді приводить до нервових зривів і стресових реакцій. З цієї причини період адаптації, пов'язаний з ломкою колишніх стереотипів, може на перших порах зумовити і порівняно низьку успішність, і труднощі в спілкуванні. В одних студентів вироблення нового стереотипу проходить стрибкоподібно, в інших – рівно. Поза сумнівом, особливості цієї перебудови пов'язані з характеристиками типу вищої нервової діяльності, проте соціальні чинники мають тут вирішальне значення. Знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система включення його в нові види діяльності і нове коло спілкування, дає можливість уникнути дезадаптаційного синдрому, зробити процес пристосовування рівним і психологічно комфортним.

А.В.Сіомічев основними психологічними факторами адаптованості студентів у технічному ВНЗ назвав інтелектуальність, тривожність, товарицькість і соціальну зрілість. Він виділяє три способи адаптації студентів у технічному ВНЗ: 1) успіх в одному з домінуючих напрямків діяльності не залежить від рівня адаптації в інших напрямках; 2) успіх чи невдача в пізнанні доповнюються відповідно успіхом чи невдачею в спілкуванні; 3) успіх у домінуючому напрямку діяльності супроводжується неуспіхом у додатковому напрямку. Дослідник прийшов до висновку, що найбільш характерною для студентів є адаптація переважно в одній сфері діяльності (або в пізнанні, або в спілкуванні) [6].

У проведених дослідженнях процесу адаптації першокурсників до ВНЗ зазвичай виділяються такі головні труднощі: негативні переживання, пов'язані з відходом вчорашніх учнів з шкільного колективу з його взаємною допомогою і моральною підтримкою; невизначеність мотивації вибору професії, недостатня психологічна підготовка до неї; невміння здійснювати психологічне саморегулювання поведінки і діяльності, що усугубляється відсутністю звички до повсякденного контролю педагогів, невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, довідниками, покажчиками.

Усі ці труднощі різні за своїм походженням. Одні з них об'єктивно неминучі, інші носять суб'єктивний характер і пов'язані зі слабкою підготовкою, дефектами виховання в сім'ї і школі. Саме тому важливо знати як проходить соціальна адаптація студентів до нових умов життя. Соціальна адаптація студентів включає: а) професійну адаптацію, як пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу, вироблення навичок самостійності в навчальній і науковій діяльності; б) соціально-психологічну адаптацію – пристосування індивіда до групи, взаємин з нею, вироблення власного стилю поведінки.

Адаптація – це передумова активної діяльності і необхідна умова її ефективності. В цьому позитивне значення пристосовування для успішного функціонування індивіда в тій або іншій соціальній ролі. Дослідники розрізняють три форми пристосовування студентів-першокурсників до умов ВНЗ: 1) пристосовування формальне, що стосується пізнавально-інформаційного пристосовування студентів до нового оточення, до структури вищої школи, до змісту навчання в ній, її вимог, до своїх обов'язків; 2) суспільне пристосовування, тобто процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) груп студентів-першокурсників і інтеграція цих же груп із студентським оточенням в цілому; 3) дидактичне пристосовування, що стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної діяльності у вищій школі [7].

У ході дослідження, яке було проведено у Вінницькому національному технічному університеті, з метою з'ясування наскільки легко студенти молодших курсів змогли адаптуватися до студентського життя було отримано такі результати. Так, основними мотивами вступу до ВНТУ студентами були названі: на першому місці – подобається професія інженера (27,3%), на другому місці – бажання отримати диплом інженера (25,6%), на третьому – подобається вивчати точні науки (17,2%). Цікавим фактом є те, що для 2,1% респондентів основним мотивом вступу було те, що в цей ВНЗ було найлегше вступити. Найбільші

труднощі в навчанні пов'язані із складанням колоквиумів, заліків, екзаменів – 60,8%; опрацюванням матеріалу, який виноситься на самостійну роботу – 34,6%; виконанням курсових робіт – 34,2%. У процесі дослідження випадковим методом за репрезентативною вибіркою було опитано 238 студентів першого та другого курсів різних інститутів ВНТУ. Дослідження показують, що першокурсники не завжди успішно засвоюють знання зовсім не тому, що отримали слабку підготовку в ЗОШ, а тому, що у них не сформовані такі риси особистості, як готовність до навчання, здатність вчитися самостійно, контролювати і оцінювати себе, володіти своїми індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподіляти свій робочий час для самостійної підготовки. Привчені до щоденної опіки і контролю в школі, деякі першокурсники не уміють приймати елементарні рішення. У них недостатньо розвинуті навички самоосвіти і самовиховання. Багато першокурсників на перших порах навчання зазнають великих труднощів, пов'язаних з відсутністю навичок самостійної навчальної роботи, вони не уміють конспектувати лекцію, працювати з підручниками, знаходити знання у першоджерелах, аналізувати інформацію великого об'єму, чітко і ясно висловлювати свої думки. Пристосовування студентів до навчального процесу закінчується в кінці 2-го – на початку 3-го семестру. Одним з основних завдань роботи з першокурсниками є розробка і впровадження методів раціоналізації і оптимізації самостійної роботи [8].

Формувати вміння самостійної роботи (СР) слід з перших днів перебування студентів у ВНЗ, коли вчорашній абітурієнт переживає особливий чутливий період, пов'язаний з соціально-професійною адаптацією. Важливо, щоб студент своєчасно усвідомив вимоги до організації СР, ознайомився з раціональними прийомами її виконання. Він має усвідомити роль і місце самоосвіти та самовиховання в становленні особистості майбутнього фахівця, правильно організувати режим дня, розподілити бюджет свого часу. Все це сприяє поліпшенню якості знань студентів, а також стимулює інтерес до вдосконалення прийомів СР.

Впровадження модульно-рейтингової системи в процес навчання у ВНЗ частково зменшує різницю в організації навчання у школі і ВНЗ, але це вимагає підвищення рівня вмінь самостійної роботи студента. Нам здається, що на сучасному етапі частково допоможе розв'язувати цю проблему виконання трьох завдань: 1) зміна деяких методів навчання школярів, хоча б у випускних класах; 2) з перших днів навчання у ВНЗ надавати студентам необхідну інформацію про вимоги, методи, форми, специфічні особливості навчання з кожної спеціальності; 3) обов'язково на перших лекціях з фундаментальних дисциплін роз'яснювати специфіку предмета, форми, види, час звіту, поради щодо запису лекцій, організації самостійної роботи з навчальною та науковою літературою.

Розвиток студента на різних курсах має деякі особливі риси. Перший курс вирішує завдання залучення недавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. У першокурсників, які недалеко відійшли від випускників шкіл, є нові якісні риси: підвищене почуття власної гідності: „Я – студент, а не школяр“; багатство інтересів до різних галузей знання; нове в особистих поглядах на представників протилежної статі; відносно більша особиста свобода і незалежність від батьків. Другий курс – найнапруженішої навчальної діяльності студентів. Студенти одержують загальну підготовку, формуються їх широкі культурні запити і потреби. Вони стають більш практичними в розподілі часу і стипендії, відчувають більшу самостійність і, водночас, відповідальність, більше замислюються над спеціальністю тощо. Процес пристосовування до даного середовища в основному завершений. Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи як віддзеркалення подальшого розвитку і поглиблення професійних інтересів студентів. Відтепер форми становлення особистості у ВНЗ в основних рисах визначаються чинником спеціалізації. Четвертий курс – перше реальне знайомство з спеціальністю в період проходження практики. Для поведінки студентів характерний інтенсивний пошук більш раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка студентами багатьох цінностей життя і культури. П'ятий курс –

перспектива швидкого закінчення ВНЗ – формує чіткі практичні установки на майбутній рід діяльності. Виявляються нові, що стають все більш актуальними, цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним становищем, місцем роботи тощо [7].

Отже, психічний розвиток особистості студента – діалектичний процес виникнення і вирішення протиріч, переходу зовнішнього у внутрішнє, саморуху, активної роботи над собою.

Висновки. Час навчання у вищій школі припадає на специфічний зламний момент у формуванні особистості людини. Це зумовлено рядом вікових та психологічних особливостей. Як відомо, особистість людини формується в її активній діяльності. Головною ж для студентів протягом навчання у вищій школі є навчально-пізнавальна діяльність. Вона полягає не лише в отриманні певної суми знань, а в набутті професійної спрямованості, що особливо важливо для успішної роботи у подальшому як фахівця. У цьому процесі вагому роль відіграє ряд чинників, таких як формування позитивної "Я-концепції", розвиток спеціальних здібностей, сприятлива атмосфера в колективі, включаючи і сферу стосунків студентів та викладачів ВНЗ тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні шляхів формування професійної спрямованості студента.

Література:

1. Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы: Учеб. пособие для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн., 1981. – 383с.
3. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста //Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л., 1974. – 328с.
- 4.Лисовский В.Г., Дмитриев А.В. Личность студента. – Л., 1974. – 183 с.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ.. /Общ. ред. и предисл. А.В.Толстых. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.
6. Сиомичев А.В. Психологические особенности адаптации студентов в сфере познания и общения в вузе: Автореф. канд. дис. – Л., 1985.
7. Педагогика и психология высшей школы: Учеб. пособие. /Отв. ред. М. В. Буланова-Топоркова – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 544с.
- 8.Буренніков Ю.А, Хом'юк І.В. Фактори адаптації студентів першого курсу до навчання у вищому технічному навчальному закладі. – Вісник ВПІ. – Вінниця, 2007. – Вип. 3. – С.93 – 7.

Хом'юк Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної математики Вінницького національного технічного університету.

Аспекты развития личности студента, связанные с поступлением в вуз
И.В. Хомюк

Статья посвящена рассмотрению и теоретическому обоснованию комплекса факторов, которые влияют на изменение личностного и социального развития индивида при поступлении в высшее учебное заведение.